

שיעור 6: הטעיות

לאחר שהתלמידים קיבלו מושגים ראשוניים על טיעונים הגיוניים ובלתי הגיוניים, יש להניח שנושא ההטעיות יעורר בהם עניין מיוחד, כיוון שהוא מתקשר ישירות עם ניסיונם האישי.

כאשר רוצים לשכנע מישהו לקבל טענה מסוימת, הדרך ההגיונית היא להציג את הטענה כמסקנה של טיעון דדוקטיבי שהקדמותיו אמיתיות - ואז הרי גם המסקנה חייבת להיות אמיתית. לכך אנו קוראים הנמקה הגיונית; אנו מציגים נימוק הגיוני שמראה מדוע הטענה חייבת להתקבל.

אולם לעתים איננו מוצאים נימוק הגיוני, אם כי אנו בטוחים בצדקתנו, ואולי אפילו איננו בטוחים כל-כך בצדקתנו - כאשר, למשל, יריבנו בוויכוח מביא נימוק נגדי - אבל אנו מעוניינים שדעתנו תתקבל, או שיווצר הרושם שניצחנו בוויכוח. מה אנו עושים במקרים כאלה?

אנו מגייסים לרשותנו תחבולות שונות הקרויות **"הטעיות"** - על-מנת להטעות את השומע או את יריבנו בוויכוח.

ההטעיה היא טיעון לא הגיוני שמציגים אותו במזיד כהגיוני - על-מנת להטעות את השומע, או את הקורא, במטרה לשכנע אותו לקבל מסקנה מסוימת. לפעמים אין זה טיעון כלל, אך אנו מציגים זאת כטיעון. לפעמים אין אנו עושים זאת במזיד - אלא שמתוך טעות אנו חושבים שזהו טיעון הגיוני, כיוון שהוא בעל דפוס הדומה לדפוס של טיעון הגיוני. להלן נמנה מספר הטעיות רווחות, לצד דוגמאות אשר ימחישו אותן.

א. פנייה לכוח:

אפשר לנסות לשכנע על-ידי הרמת קול, איום, שיחוד, סתימת פיו של היריב באמצעות ביטויים כגון "שתוק!".

ברור שאין זו דרך "כשרה" לשכנע. כל אחד מאיתנו יודע זאת, כיוון שלפעמים אנו בעצמנו משתמשים ב"תרגיל" זה כאשר אנו מתנצחים או כאשר "נגמרו לנו" הנימוקים ההגיוניים. אנו חשים על בשרנו שזו אינה דרך כשרה לשכנע ובמיוחד כאשר משתמשים בתרגיל הזה נגדנו.

נסה לחשוב מהי כאן ההטעיה.

ההטעיה היא בכך שזהו ניסיון להשפיע על אדם לקבל מסקנה ללא הקדמות או נימוקים, כלומר שלא בדרך של טיעון, או שישנם "נימוקים", אבל אין קשר ביניהם לבין המסקנה. למשל: "אם לא תקבל את המסקנה, תקבל מכות". אפשר לשכנע על-ידי אותם "נימוקים" גם לקבל את המסקנה ההפוכה.

ב. טיעון לגופו של הדובר ולא לגופו של עניין:

כאשר נמצאים בוויכוח ולאחד המתווכחים לא נותרו נימוקים ענייניים, אז במקום להודות בכך, הוא לעתים משתמש בהטעיה זו. הוא מגייס לעזרתו כינויים התוקפים את היריב עצמו ולא את טיעונו. משתמשים למשל בביטויים הבאים: "אתה עוד ילד ואינך מבין", "אתה בור ועם הארץ", "טיפש", "מפגר", "בוגד", "גזען", "נמוך", "מגמגם", "מכוער", "פשיסט" וכו'. במקרה כזה אנו אומרים כי הוויכוח עובר לפסים אישיים.

כאשר רונן קורא לגיא "טיפש", גיא עלול לקבל רגשי נחיתות ולהשתתק, ואז מתקבל הרושם שרונן "ניצח" בוויכוח. אולם, אם גיא ישים לב להטעיה שבגרירת הוויכוח לפסים אישיים, הרי הוא יבין שלרונן **אזלו כל הנימוקים ההגיוניים** וזה יכול לשמש אות לכך שרונן "הפסיד" בוויכוח! כאשר מישו משתמש בביטויים כאלה זה סימן לחולשה. הוא מנסה להתחמק מן הוויכוח או לגרור את יריבו להתנצחות מסוג אחר.

ג. פנייה לסמכות:

כאשר בתחום מסוים מישו מגייס את מומחיותו, או את מומחיותו של מישו אחר בניסיון לשכנע את שומעיו לקבל את דעתו בתחום **שונה**, הוא משתמש בהטעייה מהסוג **"פנייה לסמכות"**, משום שהנימוקים ה"הגיוניים" כנראה אינם משכנעים.

למשל, המורה למתימטיקה רוצה לשכנע את התלמידים לקבל את דעתו בהיסטוריה; חבר כנסת המחווה דעתו כיצד לרפא מחלה מסוימת; או מדען המביע דעה בענייני ספורט. בניסיון לשכנע משתמשים לפעמים בנימוקים כגון: "ראש הממשלה, או המורה, או הרב אומר כך ולכן הוא צודק".

לתעמולה: הדובר הוא שחקן כדורגל ידוע ומשתמשים בו למען גיוס קולות למען מפלגה.

בפירסום: שימוש בדוגמנים לקידום מכירת מכוניות.

שאלה: באיזה מובן הטעיה זו היא היפוכה של הטעייה ב'?

ד. ניסיון להסתמך על הרוב:

"ידוע לכול כי...", "כולם חושבים כך", "אף אחד לא יסכים לכך".

ה. שימוש בביטוי מרתיע:

"אין אדם שפוי החושב כך", "לא יעלה על הדעת ש...".

מה דעתך על ה"טיעון": "לא יעלה על הדעת שלאחר אלפיים שנה מאז שהשתחררנו משלטון הגויים, כאשר כבר יש לנו מדינה עצמאית, יכריחו אותנו לשלם מיסים ולשרת בצבא"?

לפעמים משתמשים בביטויים "ברור ש-", "כפי שכל אחד מכם יודע" או "רק טיפשים לא מבינים את זה" כאשר אין נימוקים לעניין. רבים מאיתנו משתמשים לעתים בביטויים כאלה, ואז השומעים חוששים לשאול פן ייחשבו לטיפשים או לבורים.

1. שאלה מורכבת - שבה מובלעת הנחה:**הסבירו מדוע ישנה הטעיה בשאלות הבאות ולאילו מסקנות הן אמורות להוביל:**

1. "האם אתה רוצה להיות ילד טוב וללכת לישון?"
2. "האם אתה רוצה להיות אזרח נאמן ולתרום לאגודה למען החתול?"

רגע אחד... מדוע יש הטעיה בשאלה שבה פתחנו ו"הסבירו מדוע יש הטעיה בשאלות הבאות...?" וגם בשאלה הנוכחית?

2. מסקנה לא רלוונטית:

כאשר משתמשים בטיעון שנועד להוביל למסקנה מסוימת לשם שכנוע לקבל מסקנה שונה.

זהה את המסקנה בכל אחד מהטיעונים הבאים:

1. "נדב, הכיתה חייבת להיות נקייה כי הניקיון חשוב לבריאות, לכן אתה תהיה אחראי לניקיון הכיתה".

טיעון זה אינו מצדיק את העובדה שדווקא נדב ידאג לניקיון; יש כאן התעלמות מהאפשרות שתלמידים אחרים יכולים לקחת על עצמם את המשימה - אולי בתורנות.

2. "צריך להתישב בתל־אביב כיוון שיישוב הארץ הוא משימה לאומית חשובה וצריך ליישב את כל חלקי הארץ".

טיעון כזה מתעלם מההנחה המובלעת שמקובל שהמונח "יישוב הארץ" משמעותו יישוב איזורים דלילי אוכלוסין.

3. "ביטחון המדינה חשוב מכול; לכן יש צורך להאריך את תקופת שרות החובה בצה"ל".

ההטעיה היא בכך שבעצם מנסים לשכנע שביטחון בנוי בהכרח על צבא גדול; אבל לפעמים צבא קטן בעל כושר ניידות רב יעיל יותר מצבא גדול ומסורבל.

ח. הנחת המבוקש - מניחים את מה שמבקשים להוכיח:

מהי ההטעיה בטיעונים הבאים:

1. "משטר דמוקרטי הוא טוב למדינה, כיוון שהיעדר חופש דיבור וחופש בחירה הוא רע למדינה".

2. "טוב שהקבוצה שלנו תנצח, ולא - יהיה רע".

3. "ביאליק הוא סופר טוב מטשרניחובסקי, משום שהמבקרים והמורים הטובים חושבים כך. ומיהם המבקרים והמורים הטובים? - אלו המעדיפים סופרים כמו ביאליק ואחד העם".

בכל הטיעונים הנ"ל אנו מנסים לטעון לקבלת טענה מסוימת מתוך כך שאנו יוצאים מאותה טענה עצמה, בניסוח אחר.

אין פסול בכך מבחינה הגיונית! דפוס הטיעון כאן הוא: (טענה) q , לכן q - כאשר q הוא ניסוח שונה של q . לכן דפוס הטיעון הוא למעשה: q , לכן q . דפוס טיעון זה הוא תקף, כיוון שלא תיתכן הצבה שבה ההקדמה אמיתית והמסקנה שקרית. **מדוע?** אולם אם אנו רוצים להוכיח את הטענה q הרי איננו רוצים להסתמך על q עצמה, כי אם כך הרי מישהו יאמר לנו: אבל את q אתם רוצים להוכיח! ולכן עדיין אנו צריכים להוכיח את q .

מדוע הארץ מסתובבת סביב השמש? כי הארץ מסתובבת סביב השמש.

סוג הטעייה זה אינו תואם, אפוא, את ההגדרה שניתנה בתחילת שיעור זה. ההטעייה היא בכך שאנו משתמשים בטיעון תקף אולם אין אנו מוכיחים את הטענה.

ט. טיעון מתוך אי ידיעה:

הטוען יוצא מתוך הנחה שמהוה הוא נכון, משום שלא הוכח שאינו נכון.

1. "מן ההכרח שהסיפורים בדבר ביקור יצורים מן החלל החיצון הם נכונים, כי לא הוכח בוודאות שסיפורים אלה אינם נכונים!"
 2. "אתה גנבת את הספר, תוכיח שלא!"
- מכאן משתמע שאם לא יוכח שאתה לא גנבת את הספר, אתה הוא הגנב.

זהה את סוגי ההטעיות בקטעים הבאים ויכולות להיות שתי הטעיות או יותר בקטע אחד:

1. אינך יכול להשתכנע מנימוקיו של ראובן שמעוני בדבר חשיבותה של העלאת המשכורת למורים, כיוון שהוא עצמו מורה וגם יו"ר הסתדרות המורים וברור שחשוב לו להוכיח הישגים לבחוריו.
2. הקבוצה שלנו היא הקבוצה המצטיינת, כיוון שיש לה השחקנים הטובים ביותר והמאמן הטוב ביותר. איך אנו יודעים שיש לה השחקנים והמאמן הטובים ביותר? טיפשו! איזו מין שאלה אתה שואל! כולם יודעים שלקבוצה המצטיינת חייבים להיות השחקנים והמאמן הטובים ביותר!
3. הבדיקות הראו כי התרופה חסרת ערך רפואי. אנו מסיקים, אפוא, שאי אפשר למוכרה בהצלחה, והיא תהיה כישלון מסחרי.
4. חבר הכנסת ירקוני לא נתפס אך פעם באי אמירת אמת או בשחיתות כלשהי, ולפיכך הוא אדם ישר.
5. גם עכשיו תורי לזרוק את הכדור! הרי זה הכדור שלי!

6. התלמיד ירון אומר שאני המורה האהובה עליו; מן ההכרח שהוא אומר את האמת, שכן שום תלמיד לא ישקר למורה האהובה עליו.
 7. בעבודתו הפרקליט חופשי לעיין בספרי חוק, הרופא - בספרי רפואה, והמדען - בספרי המדע. לכן יש להתיר לתלמידים לעיין בספרי הלימוד שלהם בעת הבחינות. (הכוונה לבחינות שבהן הידע הוא בספרים).
 8. אינך יכול להחנות את מכונתך כאן. לא אכפת לי מה אומר התמרור. אם לא תיסע הלאה, ארשום נגדך דו"ח.
 9. חשוב לרחוץ את הגוף במים ובסבון - עובדה שכל האנשים עושים כך.
- הדוגמה האחרונה מדגימה שאפשר לתת נימוק מוטעה או מטעה למסקנה נכונה.

לקראת השיעור הבא הכן דוגמאות לכל אחד מסוגי ההטעיות.

מושגים והגדרות שהיכרנו בשיעור הזה:

הטעייה

- סוגי הטעיות:
- א. פנייה לכוח
 - ב. טיעון לגופו של הדובר ולא לגופו של עניין
 - ג. פנייה לסמכות
 - ד. ניסיון להסתמך על הרוב
 - ה. שימוש בביטוי מרטיע
 - ו. שאלה מורכבת - שבה מובלעת הנחה
 - ז. מסקנה לא רלוונטית
 - ח. הנחת המבוקש
 - ט. טיעון מתוך אי ידיעה

